

tande kvantitativ studie som denna i någon utsträckning måste falla tillbaka på en pragmatisk hållning i fråga om det som ska mätas. De mått man som forskare får tillgång till i denna typ av jämförelser, med så många länder i analysen, är inte alltid de bästa helt enkelt. Ibland får man acceptera att måtten är rimliga eller bra nog, snarare än perfekta. En lite vassare kritik har att göra med hur författaren ser på de kausala mekanismerna. Analysen av de fyra dimensionerna av demokratikvalitet bygger på en omfattande analys av en stor uppsättning oberoende variabler och specifika indikatorer. Det är dock långt från självklart hur de olika variablerna hänger ihop, rent teoretiskt. Varför skulle det till exempel finnas ett samband mellan de fysiska faktorerna och graden av korruption? Eller, exakt varför skulle en hög andel muslimer i ett lands befolkning vara förenat med lägre valdeltagande? Föreställningarna om vilka kausala mekanismer som finns kunde ha varit mer tydligt uttalade i avhandlingen.

ETT SJÄLVSTÄNDIGT BIDRAG

Dessa kritiska anmärkningar till trots är slutomdömet positivt. Högströms doktorsavhandling kan ses som en gedigen granskning av en central forskningslitteratur inom den samtida statsvetenskapen. Det handlar på det stora hela om en god begreppsutredande diskussion, som utan tvekan lämnar ett självständigt bidrag till litteraturen på området. Avhandlingen lever väl upp till den höga ambitionsnivån. Det handlar om ett systematiskt försök att förklara variationen i demokratikvalitet mellan olika länder, genom att inkludera ett stort antal länder i ett och samma sammanhang. Högströms doktorsavhandling kommer att bli en självklar referens i framtida forskning om demokratins kvalitet i olika länder.

Referenser

- Dahl, Robert A & Tuft, Edward R, 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Liedman, Sven-Erik, 1997. *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lijphart, Arend, 1999. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.

Joakim Ekman är professor i statsvetenskap vid Centre for Baltic and East European Studies (CBEES), Södertörns högskola.
E-post: joakim.ekman@sh.se

Daléus, Pär, 2012. Politisk ledarskapsstil. Om interaktionen mellan personlighet och institutioner i utövandet av det svenska statsministerämbetet. Stockholm Studies in Politics 146. Stockholm: Stockholms universitet.

Anmälan av Lauri Karvonen

I vilken utsträckning kan vi förklara historia och samhällsutveckling med hänvisning till enskilda individer, deras personlighet, begåvning, vilja och handlingar? Är viktiga företeelser och förlopp alltid ytterst en reflektion av övergripande yttre omständigheter snarare än individers bidrag till skeendet? I vad mån bör samhällsforskarnas uppmärksamhet riktas på människor av kött och blod i stället för det allmänna sammanhang där dessa verkar? Detta är evighetsfrågor för både historiker och statsvetare. De förra har i århundraden debatterat frågan om huruvida det är "människan som skapar historia" (Hook 1943), medan de senare på sitt något torrare vis fångat upp problematiken med begreppsparet struktur/aktör (Lundquist 2007: 113-143).

SAMMANFATTNING

Pär Daléus avhandling, ventilerad vid Stockholms universitet i september 2012 ansluter sig ytterst till denna klassiska debatt. Dess syfte är nämligen att "ge en strukture-

rad beskrivning och jämförelse av svenska statsministrars ledarskapsstil och tydliggöra hur interaktionen mellan institutioner och personlighet kan ge förklaringar till politisk ledarskapsstil” (s. 22). Denna koncisa formulering anger avhandlingens empiriska fokus samt dess oberoende och beroende variabler. Empiriskt handlar det om en granskning av fyra svenska statsministrar under efterkrigstiden: Thorbjörn Fälldin, Ingvar Carlsson, Carl Bildt och Göran Persson. Var och en av dessa statsministrar analyseras i fyra funktioner: 1) regeringsbildare och organisatör, 2) beslutsfattare, 3) kommunikatör och 4) krishanterare. För de tre förstnämnda funktionerna är det frågan om en granskning av statsministrarnas agerande under hela perioden. Krishanteringsfunktionen granskas i anslutning till en kritisk process per statsminister: ubåtskrisen 1981 (Fälldin), Tjernobyli 1986 (Carlsson), försvaret av kronan 1992 (Bildt) och flodvågskatastrofen 2004 (Persson). Det är statsministrarnas sätt att handha dessa fyra funktioner – deras *ledarskapsstil* – som utgör undersökningens beroende variabel. Daléus analys öppnar uttryckligen för möjligheten att samma statsminister kan uppvisa olika ledarskapsstil beroende på funktion. Därmed blir inte fallen i hans undersökning de fyra statsministrarna utan fyra statsministrar i fyra funktioner, således $N = 16$.

I fråga om avhandlingens oberoende variabler, dvs. möjliga förklaringar till variationer i ledarskapsstil intar Daléus en agnostisk hållning. Han utgår alltså inte från det grundantagande som den strukturellt och institutionellt orienterade statsvetenskapen implicit eller explicit gör, nämligen att yttre omständigheter i slutändan alltid väger tyngst. Inte heller följer han politisk psykologi, personhistoria och journalistisk analys i spåren genom att utan vidare lägga huvudbetoningen på personlighetsfaktorer. Han fokuserar i stället på växelverkan mellan institutioner och personlighet. Den implicita utgångspunkten är alltså att båda faktorerna förväntas ha betydelse, den explicita att en allsidig förståelse av

variationer i ledarskapsstil kräver en interaktionistisk ansats.

Både ”institutioner” och ”personlighet” är breda begrepp och kräver en specificering för att en empirisk analys ska vara möjlig. Med det förstnämnda begreppet vill Daléus fånga in ett brett spektrum av yttre omständigheter kring statsministrarna. För det första kartläggs det historiska arv som var och en av statsministrarna förde med sig in i ämbetet. Här beaktas både den interna partikultur där respektive statsminister verkat och det arv som närmast föregående ledare och regeringar lämnat efter sig. För det andra beaktas typ av regering, dvs. om en statsminister sitter i spetsen för en enparti- eller koalitionsministär. Huruvida regeringen innehar majoritet i riksdagen beaktas däremot inte. ”Massmedialisering” innebär en bedömning av den betydelse som interaktionen med medier hade för statsministrarnas sätt att handha sina funktioner. Med ”internationalisering” vill författaren fånga upp den betydelse som parallella processer och arenor på nationell och internationell nivå hade under de olika statsministrarna.

Beträffande faktorn personlighet baseras analysen på Alexander Georges (1980) indelning i tre dimensioner: kognitiv stil (*cognitive style*), kompetens och lämplighet (*sense of self-efficacy*) och inställning till konflikt (*orientation toward political conflict*). George är en av centralgestalterna i studiet av beslutsfattande, personlighetsfaktorer och perception, och hans begreppsapparat har en etablerad ställning särskilt i studiet av utrikespolitiskt beslutsfattande.

Den beroende variabeln, dvs. statsministrarnas ledarskapsstil i de fyra funktionerna, operationaliseras med hjälp av två aspekter: deltagande och förhållningssätt. Bägge kan anta två värden. Deltagandet kan vara aktivt eller passivt och förhållningssättet kan vara formalistiskt eller ad hoc. Därmed erhålls en typologi där varje statsminister i var och en av funktionerna i princip kan placera sig på fyra olika sätt.

I fråga om sitt empiriska underlag representerar avhandlingen typisk samtidshistoria. Den baserar sig med andra ord på ett varierat källmaterial där det ingår både primär- och sekundärkällor. Daléus har utnyttjat bl.a. offentligt tryck, arkivmaterial, dagböcker, memoarer och biografier, tidigare undersökningar och analyser samt pressmaterial. Särskilt viktiga är de 18 semistrukturerade intervjuer som författaren själv genomfört med personer som haft betydande insyn i de undersökta regeringarna.

De metodöverväganden som avhandlingen aktualiserar påminner likaså i hög grad om historieforskning. Ett källkritiskt förhållningssätt står här centralt, och författaren reflekterar över sitt material i ljuset av klassiska källkritiska kriterier. Det får sägas att avhandlingen därigenom avviker till sin fördel från många andra statsvetenskapliga arbeten; många fler statsvetenskapliga framställningar skulle gärna få innehålla avsnitt av denna typ. Allmänt kan man säga att avhandlingens grepp är verbalt beskrivande. Frågorna är av en karaktär där svaren måste ges i form av detaljerade resonemang med största möjliga stöd i de använda källorna. Det kvalitativa elementet är alltså mycket starkt närvarande i avhandlingens empiriska delar.

Avhandlingen är strukturerad med hjälp av de undersökta ledarskapsfunktionerna, alltså *inte* så att varje statsminister utgör en separat avdelning i den empiriska analysen. Denna uppläggning hänger intimt samman med det som ovan konstaterades om de olika funktionerna: det är tänkbart att samma statsminister uppvisar olika profil beroende på ledarskapsfunktion. En annan viktig dispositionsmässig aspekt är att analysen av de beroende och oberoende variablerna sker parallellt i samma diskussion. Daléus har med andra ord inte slagit fast värden på de oberoende variablerna först för att sedan se huruvida de hänger samman med vissa värden på ledarskapsvariablerna. I stället diskuterar han sig fram till slutsatser på båda punkterna i samma textavsnitt.

Avhandlingens empiriska resultat sammanfattas på ett koncist sätt på s. 253; denna uppsummering förtjänar att här återges *in extenso*:

1. Ingvar Carlsson och Göran Persson uppvisar mest enhetlig ledarskapsstil.
2. Ingvar Carlsson och Göran Persson uppvisar mest olika ledarskapsstil.
3. Thorbjörn Fälldin och Carl Bildt uppvisar blandformer av ledarskapsstilar.
4. Thorbjörn Fälldin och Carl Bildt uppvisar tydliga skillnader i ledarskapsstil.
5. Carl Bildt och Göran Persson tenderar båda att betecknas som ad hoc och oftast aktiva.
6. Ingvar Carlsson och Thorbjörn Fälldin tenderar att betecknas som formalistiska och Ingvar Carlsson oftast som passiv.

I fråga om avhandlingens teoretiska utgångspunkter finner författaren, att föreställningen om att både personlighet och institutioner är viktiga som determinanter för statsministrarnas ledarskapsstil vunnit stöd i det empiriska materialet. Särskilt viktigt är att dessa faktors relativa betydelse framträder klarare om de tillåts interagera såsom i hans analys. Därmed blir slutsatsen även att den interaktionistiska ansats avhandlingen representerar framstår som ett fruktbart sätt att närma sig denna typ av frågor.

OMDÖME

Pär Daléus avhandling har uppenbara och betydande förtjänster. Den har en explicit utgångspunkt i en teoretisk kontrovers som – precis som inledningsvis framhölls – berör något av en evighetsfråga i studiet av historia och samhälle. Det är inte alldeles vanligt att avhandlingsskribenter vill positionera sig i sådana debatter, men det länder Daléus till heder att han gjort så. De mer specifika teoretiska kategorier som avhandlingen bygger på är inte bara obligatoriska figuråknningar i avhandlingens inledande del. Tvärtom, de styr och strukturerar avhandlingen, och författaren för kontinuerligt ett samtal med de teoretiska elementen som riktmärken. Därtill återkommer han utförligt till sina teoretiska utgångspunkter i slutet av avhandlingen och

reflekterar över dem i ljuset av de empiriska resultaten.

Vidare är avhandlingen strängt systematisk och därigenom föredömligt överskådlig, något som är av stor betydelse i en analys som i allt väsentligt sker i form av verbala resonemang. Jag brukar ofta framhålla att det är just i undersökningar där tolkning och verbala resonemang utgör kärnan som det är särskilt viktigt med en klar och stram struktur och en oklanderlig systematik. Daléus har i hög grad levt upp till detta. Överskådliga delsammanfattningar av analysen ger ett bra stöd i textgenomgången. Särskilt lyckat är beslutet att strukturera analysen i termer av ledarskapsfunktioner snarare än personer.

Den empiriska arbetsinsatsen måste likaså framhållas. Sammanställningen och analysen av det varierande källunderlaget förutsätter ett omfattande och i många avseenden krävande arbete. Medan det är viktigt att understryka det bidrag som författarens eget primärmaterial lämnar till svensk samtidshistorisk forskning bör man inte heller bortse från den systematisering av sekundärmaterial som uppgiften förutsatt. Empiriskt har avhandlingen en hel del att erbjuda även om man inte skulle vara intresserad av de teoretiska aspekterna; de många empiriska iakttagelserna är det självfallet omöjligt att avrapportera inom ramen för en anmälan.

Min huvudsakliga kritik är att avhandlingens slutsatser – i sig klart formulerade och intressanta – inte underbyggs på ett så entydigt sätt att de i slutändan blir helt övertygande. Avhandlingens systematik är oklanderlig och valet av dess begreppsliga verktyg välmotiverat givet de teoretiska utgångspunkterna. Det är bara det att verktygen inte skär speciellt vasst. De resultat som framtas är intressanta och allmänt taget rimliga, men läsaren skiljer sig från analysens olika delar med en känsla av att bevisen förblir vaga och att alla alternativa tolkningar kanske inte eliminerats. Till syvende och sist beror detta på att frågorna helt enkelt är och förblir svåra att definitivt besvara. Tolkningar av komplexa

skeenden i det förflutna – alldeles särskilt som det i många stycken handlar om bedömningar som politiskt och moraliskt lätt får kontroversiella övertoner – är en krävande uppgift. Att på ett vattentätt sätt utesluta alla alternativa tolkningar av skeendet låter sig sällan göras, det skulle helt enkelt förutsätta ett källunderlag som inte går att skapa.

Givet svårighetsgraden i bedömningarna samt de evighetsproblem som alltid ansluter sig till kvalitativa bedömningar hade analysen med fördel kunnat stramas upp ytterligare. Ett alternativ som författaren skulle ha kunnat tillgripa hade varit explicita hypoteser om de oberoende variablerna. Han skulle alltså ha kunnat resonera sig fram till utsagor av typen ”om faktor x antar värdet z förväntas ledarskapsstilen uppvisa egenskaperna a och b”. Då hade det varit naturligt att först kartlägga värdena på de oberoende variablerna i de sexton undersökta fallen, varefter en separat analys av de beroende variablerna hade företagits. På detta sätt skulle de oberoende variablernas effekter på ledarskapsfunktionerna ha framträtt på ett maximalt tydligt sätt.

Daléus har avstått från att formulera sådana hypoteser. Därtill har de oberoende och beroende variablerna dokumenterats sida vid sida, i samma diskussion i avhandlingen – och av allt att döma inom ramen för samma arbetsprocess i själva undersökningsfasen. Hypoteserna skulle ha tydliggjort och stramat upp analysen, och det är därför synd att författaren inte formulerat sådana. Av än större potentiell betydelse är den andra anmärkningen, dvs. att orsak och verkan kartlagts sida vid sida. Jag tror nämligen att detta val ökar risken för felslut som i värsta fall kan representera rena cirkelresonemang.

Undersökningen bygger som sagt i hög grad på andra personers slutsatser och bedömningar om både vilken ledarskapsstil de olika statsministrarna uppvisat och vilka personlighets- och omgivningsfaktorer som format stilen. Detta gäller oavsett typ av material, dvs. vare sig det handlar om sekundärkällor eller frågor som Daléus själv ställt till sina

intervjuobjekt. Låt oss exemplifiera problematiken med den sistnämnda typen av källor. Intervjuobjekten fick dels frågor om hur statsministrarna betedde sig och engagerade sig i olika ledarskapsfunktioner, dels vilka faktorer i deras personlighet samt i omgivningen som var av betydelse för hur funktionerna sköttes. Särskilt när det gäller personlighet (t.ex. kompetens och lämplighet) och ledarskapsstil ligger risken för omvänd kausalitet snubblande nära. Det är m.a.o. möjligt att intervjuobjekten gör bedömningar av personligheten på basis av sina iakttagelser om statsministrarnas aktivitet, engagemang och agerande. Uppfattningen om personligheten kan alltså lika bra bygga på ledarskapsstilen än vice versa.

Nu kan jag inte konkret visa att så varit fallet i något särskilt sammanhang i avhandlingens material. Själva risken är dock av så stor principiell betydelse att det hade varit välgörande med en klarare åtskillnad i behandlingen av de oberoende respektive beroende variablerna. Idealt borde Daléus ha belagt dem med olika källor. Problemet skulle förmodligen också ha lindrats genom separata analyser i själva framställningen.

Värdena på de beroende variablerna dikotomiseras i avhandlingen: en statsminister uppvisar ett aktivt eller passivt deltagande respektive ett formalistiskt eller ad hoc-betonat förhållningssätt i en given ledarskapsfunktion. Detta är förmodligen nödvändigt för översiktlighetens skull, men det hade varit intressant med en närmare beskrivning av hur lätt eller besvärlig dikotomiseringen varit i enskilda fall. Dessutom kan man fråga sig hur väl dikotomierna överhuvudtaget fungerar i en "lagomkultur" som den svenska, där den implicita förväntningen kanske är att en regering inte ska uppvisa alltför stor diskontinuitet med den föregående.

Variabeln massmedialisering förblir analytiskt något otydlig. Är det frågan om något som klart varierar mellan statsministerperioderna eller en konstant som alla fått leva med på samma sätt? Vi får bl.a. lära oss att den påverkade både Fälldin

(s. 254-255) och Persson (s. 258-259). På s. 261 formulerar sig Daléus emellertid på motsatt sätt om de båda statsministrarna. Författaren skulle förmodligen med fördel ha kunnat luta sig mot forskningen om hur statsministrar bevakas i medierna. Bl.a. Bengt Johansson har ju visat att det skett en ökad dramatisering av bevakningen sedan början av 1980-talet (Johansson 2008).

Författaren avslöjar på s. 45 att vissa av intervjuobjekten uppvisat försiktighet i sina bedömningar och gärna velat avdramatisera händelseförloppen. Det skulle ha varit intressant att läsa mer om detta samt eventuellt får veta hur det påverkat materialet och slutsatserna mer allmänt. Värt att notera är likaså att Carl Bildt inte ställde upp för intervjuer, medan det just för hans statsministerperiod finns ett rikt material i form av Peter Egardts arkiv som Daléus haft tillgång till. Underlaget i fråga om Bildt skilde sig därmed i två viktiga avseenden från de övriga fallen. En källkritisk värdering hade här varit på sin plats, särskilt i fråga om det egardtska arkivet.

På ett par ingalunda oviktiga ställen (s. 103, 113) vänder sig Daléus uttryckligen mot Christer Isakssons tolkningar till förmån för primärkällor. Det skulle väl ha gått att konsultera Isaksson direkt på dessa punkter? På s. 159-160 godtar författaren däremot Isakssons tolkning utan särskilda kommentarer. Överhuvudtaget hade en diskussion om eventuell oenighet i källmaterialet varit intressant att ha med i avhandlingen.

Därtill kan några mer detaljbetonade kommentarer vara på sin plats. Ifråga om regeringstyp beaktas endast distinktionen enparti/koalitionsregering. Det bör noteras att den i det svenska fallet går hand i hand med en annan potentiellt viktig distinktion, den mellan en borgerlig och socialdemokratisk ministär. Därmed uppstår i princip en sorts multikollinearitetsproblem i tolkningen av regeringstypens betydelse. Dessutom menar jag att motiveringen (s. 70) bakom utelämnandet av distinktionen majoritets/minoritetsregering inte övertygar.

Några anmärkningar om begreppsavvändningen kan likaså göras. Daléus talar om "institutioner" som den ena av två typer av oberoende variabler. Hans operationalisering blir dock så bred, att det hade varit förnuftigare att tala om "yttre omständigheter" eller något liknande. Då författaren talar om ett "formalistiskt" förhållningssätt hos statsministrarna tycks han mena både "systematisk" och "bunden vid formella regelverk". Dessa två egenskaper behöver inte beteckna samma dimension.

Kritiska anmärkningar kan alltid göras, också när förtjänsterna klart överväger. Det bör avslutningsvis framhållas att Pär Daléus skrivit ett stort och systematiskt arbete, där han inte räds svåra och teoretiskt intressanta frågeställningar. Som helhet utgör hans avhandling en prestation som både författaren och hans akademiska omgivning har heder av.

Referenser

- George, Alexander, 1980. *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*. Boulder, CO: Westview Press.
- Hook, Sidney, 1943. *The Hero in History: A Study in Limitation and Possibility*. Boston, MA: Beacon Press.
- Johansson, Bengt, 2008. "Popularized Election Coverage? News Coverage of Swedish Parliamentary Elections 1979-2006", s.181-193 i Strömbäck, Jesper, Aalberg, Toril & Ørsten, Mark (red.), *Communicating Politics: Political Communication in the Nordic Countries*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lundquist, Lennart, 2007. *Att hantera humanvetenskapens tudelning*. Malmö: Liber.
- Lauri Karvonen är professor i statsvetenskap vid Åbo Akademi.
E-post: lauri.karvonen@abo.fi

Nycander, Svante, 2009. *Liberalismens idéhistoria. Frihet och modernitet*. Stockholm: SNS förlag.

Anmälan av Mikael Rundqvist

Vi något äldre tidningsläsare minns Svante Nycander från hans aktiva tid som ledarskribent på Dagens Nyheter, inte sällan med ett fokus på dagsaktuella frågor inom arbetsmarknadsområdet, och med en förmåga att betrakta och värdera argument från olika synvinklar. Men utöver tidningsmannagärningen är ju Svante Nycander också statsvetare och filosofie doktor. Han har under åren publicerat en rad olika forskningsarbeten, bland annat om ämnen som alkoholpolitik och fackföreningar.

För en tid sedan utkom Svante Nycander med boken *Liberalismens idéhistoria*. Boken är på över 500 sidor och består av totalt 22 kapitel. Framsidan av boken pryds av bilder på 20 personer, bland andra Thomas Jefferson, David Hume, John Rawls, Immanuel Kant, Ayn Rand och John Stuart Mill. På baksidan av boken presenteras den som det första översiktsverket på svenska i ämnet.

Min avsikt här är att i tur och ordning och i all korthet reflektera över aspekter som bokens tilltänkta målgrupp, vilken metod Nycander arbetar med, vad liberalism kan tänkas vara, samt vissa av de spännande och viktiga specifika praktisk-politiska fenomen och problem kopplade till liberalismen som Nycander tar upp.

Såvitt jag kan se sägs inte uttryckligen något om bokens tilltänkta målgrupp direkt i densamma, utan detta får sannolikt antas framgå indirekt av etiketteringen översiktsverk. Med andra ord kan *Liberalismens idéhistoria* förmodas vara riktad till en bred läsekrets (vad nu det är). Och det finns förstås tilltalande – folkbildande eller till och med liberala – aspekter av att inte rikta texter primärt till särskilda grupper, och därmed riskera att peka ut en grupp som mer lämplig för att ta del av enskilda ämnen än andra, samt kanske stöta bort de sistnämnda. (Detta